

Committed to Excellence

KIMEP UNIVERSITY

«ТІЛ-ҚҰРАЛ – ҚУАТТЫ КҮШ»
атты халықаралық ғылыми-теориялық
конференция
МАТЕРИАЛДАРЫ
29-сәуір 2016 ж.

МАТЕРИАЛЫ
международной научно-теоретической
конференции
«ЯЗЫК КАК МЯГКАЯ СИЛА»
29 апреля 2016 г.

MATERIALS
of International Scientific-theoretical Conference
«LANGUAGE AS A SOFT POWER»
April 29th 2016

<i>Румянцева Е.В.</i> Репрезентация фонетики РКИ в этнометодическом контексте	183
<i>Сабитова Л.С., Каринова Л.К.</i> Қазақ және ағылшын халық ертегілеріндегі жануарлардың есімдері	187
<i>Суттибаев Н.А, Тулеубаева Б.Б.</i> Teaching listening	192
<i>Суттибаев Н.А, Тулеубаева Б.Б.</i> Жаңа педагогикалық технологиялардың оқу үдерісінде алатын орны және атқаратын қызметі	196

ТІЛ ЖӘНЕ ТІЛ ТАРАЛЫМЫН ЖОСПАРЛАУ ЯЗЫК И ПЛАНИРОВАНИЕ РАСПРОСТРАНЕНИЯ ЯЗЫКА

<i>Акберди М.И.</i> Реализация программы триединства языков в системе образования Республики Казахстан	199
<i>Алдашева К.С.</i> Жаңа сөздерді қалыптандыру үдерістері: бекітілген терминдердің жалпы сипаты	200
<i>Аиляева М.Т., Ибраева Ж.К.</i> Виртуальный дискурс: языковые предпочтения в казахстанской сети интернет	204
<i>Баяндина С.Ж.</i> Қостілділік және тілді менеджрудің әлеуметтік лингвистикалық негіздері	207
<i>Дошимова Н.М.</i> Phraseological units and their cultural function	210
<i>Жаркынбекова Ш.К.</i> Казахстанское интернет-пространство: языковое разнообразие и языковое планирование	212
<i>Жаутикбаева А.А., Абдуллаева Г.А.</i> Распространение знаний по иностранному языку путем повышения качества системы оценивания	216
<i>Искакова Г.Н.</i> Role of Prosody in Creating Speech Synthesis Systems	218
<i>Исламова Р.Х.</i> Реформирование образования и проблемы повышения качества обучения в Республике Казахстан	221
<i>Нарожная В.Д., Умиржанова С.К.</i> Адаптация терминов английского происхождения в русском языке	224
<i>Омарбекова Г.А.</i> Основные направления конвергенции казахского языка к глобальному английскому	227
<i>Страутман Л.Е., Гумарова Ш.Б.</i> The English language as a pass to the world community	230

ТІЛ ОҚЫТУ ӘДІСТЕМЕСІНДЕГІ МӘЖБҮРЛЕУШІ ЖӘНЕ ҚОЗҒАУШЫ КҮШ ПРИНУДИТЕЛЬНАЯ И ПОБУДИТЕЛЬНАЯ СИЛА МЕТОДИКИ ОБУЧЕНИЯ ЯЗЫКУ

<i>Аргынбаев А.Ж.</i> Students' Response to Learning Russian-English False Friends through Project-Based Learning	233
<i>Ахметова Г.С., Буркитбаева А.Б.</i> Бастауыш сынып оқушыларын шетел тілін оқытуда мультимедиялық құралдарды қолдану	236
<i>Ашур Özdemir</i> Üniversitelerde arap harfleri öğretilmeli midir?	241
<i>Баймуратова И.А., Гумарова Ш.Б., Сабырбаева Н.К.</i> Ағылшын тіліндегі заттанған етістікті тіркестердің түрлері және олардың қазақ тіліне аударылу жолдары	246
<i>Бейсекенова А.С.</i> Қазақ тілінің синтаксис саласы және сөз тіркесі технологиясын теориялық талдау әдістері	249
<i>Есімжанова М.</i> Turn Taking Study within Discourse Analysis	252
<i>Ешимов М.П., Дүйсенбаева Р.И.</i> Тіл үйренушілердің жазылым және оқылым дағдысын дамыту	253
<i>Жалалова А.М.</i> Дискурс интонациясының прагмалингвистикалық көрінісі	258
<i>Yildiz Naci</i> The Part of Innovation in Listening Understanding Abilities in Non-Local	262

АҒЫЛШЫН ТІЛІНДЕГІ ЗАТТАНҒАН ЕТІСТІКТІ ТІРКЕСТЕРДІҢ ТҮРЛЕРІ ЖӘНЕ ОЛАРДЫҢ ҚАЗАҚ ТІЛІНЕ АУДАРЫЛУ ЖОЛДАРЫ

И.А. Баймұратова, Ш.Б. Ғұмарова, Н.Қ. Сабырбаева
Әл-Фараби ат. ҚазҰУ, Алматы, Қазақстан
irash_16@mail.ru, sholpan5619@mail.ru, nazik_sab@mail.ru

Бұл мақалада ағылшын тіліндегі заттанған етістіктердің көсемше, есімше, герундий формаларына талдау жасалады. Талдау барысында заттанған етістіктердің тіркес түрлері олардың сөйлемде атқаратын қызметі және қазақ тіліне аударылу жолдары беріледі. Ағылшын тілінде де, қазақ тілінде де заттанған етістіктер көп функционалды және етістіктің күрделі формасы болып табылады. Ағылшын тілі мен қазақ тіліндегі заттанған етістіктердің форма жағынан көп ерекшеліктері бар. Осындай екі тілдегі заттанған етістіктердің арасындағы айырмашылық, ерекшеліктер ағылшын тіліндегі заттанған етістіктердің табиғатын түсінуге шетел тілін оқытқанда қазақ тілді тіл үйренушілерге қиынға соғады.

Тірек сөздер: *заттанған етістіктер, көсемше, есімше, талдау жасау, атқаратын қызметі, аударылу.*

В данной статье рассматриваются неличные формы глагола, в частности деепричастие, причастие и герундий в учебных целях. Известно, что неличные формы глагола во всех языках являются сложной формой глагола, которые имеют характеристику и глагола и существительного. В разных языках, в частности в английском и казахском языках по своей форме и сочетаемости слов они отличаются друг от друга. В статье дается анализ неличных форм глагола и обороты с данным видом глагола, а также возможный перевод той или иной конструкции с неличной формой глагола.

Ключевые слова: *неличные формы глагола, в частности деепричастие, причастие, сочетаемости слов, сопоставительный анализ, перевод.*

The article covers non finite forms of verbs in English and Kazakh for the purpose of teaching foreign language. As we know non finite forms of verbs are forms which have characteristics of a verb and a noun. Non finite forms of verbs are multifunctional and one of the complex forms of verbs. Non finite forms of verbs in English differ from those in Kazakh. So it is important to analyze and to concentrate the attention to peculiarities of non finite forms of verbs both in English and Kazakh, their possible combination and their translation into Kazakh for the purpose of teaching foreign language.

Key words: *non finite forms of verbs, multifunctional, combination, difficulties in learning, encounter, speech.*

Ағылшын тілінде заттанған етістіктің үш формасы бар: тұйық етістік, герундий, есімше және көсемше. Қазақ тілінде заттанған етістіктің екі формасы бар: тұйық етістік және есімше.

Заттанған етістіктің көсемше түрін (*ed* жұрнақты формасы) менгеруде кездесетін қиындықтар оның сөйлемдегі атқаратын қызметімен байланысты туындайды, яғни оның сөйлемде баяндауыштың немесе анықтауыштың қызметін атқарып тұрғанын анықтаумен байланысты кездесетін қиындықтар. Мұндай қиындықтар олардың формаларының ұқсастығымен ғана емес, сонымен қатар олардың екеуінің де басқа сөздермен тіркестерінің шектеулілігімен байланысты. Етістіктің заттанған көсемше формасы анықтауыштың қызметін атқарғанда (жай формасы) өзі анықтайтын сөзден кейін келеді. Осыған қатысты етістіктің бұл формасын етістіктің баяндауышы ретінде қарастыруға болады және зат есімге қатысты сапасын білдіретін анықтауыш ретінде де түсінуге болады.

The method *developed* in the last decade *enabled* to yield good crops. Соңғы жылдары жетілдірілген тәсіл жақсы егін жинауға септігін тигізді.

The model *suggested* *described* adequately the *synthesized* materials. Ұсынылған үлгі синтезделген материалға дұрыс сипаттама берді.

Етістіктің осы формасының сөйлемдегі анықтауыш қызметінде жұмсалымын анықтайтын белгілері ретінде олардың көмектес септігінің жұрнағы *by*, *with* шылауымен тіркесіп келуі болып табылады. Ал егер мұндай тіркес болмаса, сөйлемде басқа баяндауыштың бар екендігін анықтау керек. Мысалы, келтіілген бірінші мысалда мұндай баяндауыш жоқ, демек, бұл сөйлемде етістіктің бұл формасы баяндауыш қызметін атқарып тұр. Ал екінші сөйлемде осы формадағы екінші етістік (*described*) бар, яғни бұл сөйлемде зат есімнен кейін келген (*suggested*) етістігі баяндауыштың қызметін атқарып тұр. Демек, бірінші мысалдағы *ed* жұрнақты етістік сөйлем мүшесі сол сөйлемнің негізгі құрамына

кіреді, ал екінші мысалдағы *ed* жұрнақты етістік анықтауыш қызметін атқарып тұр, яғни сөйлем мүшесі ретінде сөйлемнің негізгі құрамына кірмейді. Тағы да бір *ed* жұрнақты заттанған етістікті сөйлемнің баяндауышынан ажыратудың қиындығы екі етістіктің мұндай формасының зат есіммен тіркесіп келуі. Мысалы, мынадай сөйлемдерді қарастырып көрейік:

The idea offered agreed with the Academic Board. Ұсынылған идея Ғылыми кеңеспен келісілді.

Мұндай жағдайларда заттанған етістіктің сөйлемдегі қызметін сөйлемнің құрылымына талдау жасау арқылы анықтауға болмайтындықтан сөздің лексикалық мағынасын анықтауға жүгінуге тура келеді. Көпшілік жағдайда сөйлемнің мұндай орын тәртібінде алдыңғы (бірінші) тұрған етістік анықтауыштың, ал екіншісі сөйлемнің баяндауышы қызметін атқарады. Сондай ақ сөйлем ішінде етістіктің заттанған екі көсемше формасы екі зат есімнің ортасында келгенде де олардың қызметін анықтау және аударма жасауда біршама қиындық туғызады. Мұндай етістіктің ұқсас формаларының екеуін де баяндауыш ретінде қарастыруға болады.

The Laboratory installed modernized equipment. Лабораторияға заманауи қондырғы орнатылды.

The equipment installed modernized the laboratory. Орнатылған қондырғы лабораторияны жаңартты.

Етістіктің заттанған есімше формасы да көп функционалды. Көпшілік тіркестерде сөздің лексикалық мағынасына жүгінбей ақ, сөйлемнің мағынасы арқылы оның сөйлемдегі жұмсалымын яғни қызметін анықтауға болады. Мысалы, етістіктің заттанған есімше формасы (жалаң түрінде) екінші бір етістіктің алдында зат есіммен тіркесіп келгенде сөйлемнің негізгі құрамдас бөлігі, яғни сөйлем мүшесі ретінде қарастырылады. Ал қазақ тіліне бастауыш қызметіндегі заттанған тұйық етістік ретінде аударылады.

1. Confining his attention to one problem results in achieving its solution successfully. Бір ғана мәселеге назар аударумен шектелу оны сәтті шешуге алып келеді.

2. Confining his attention to one problem, the scientist can achieve its solution successfully. Өзінің назарын бір мәселеге ғана шектеп (шектей отырып), ғалым оның сәтті шешілуіне қол жеткізді.

Осы екі сөйлем үлгілерін салыстырғанда баяндауыштан кейін келетін *ing* жұрнақты заттанған етістік екі түрлі құрылымды білдіреді. Мысалы, осы келтірілген сөйлемдердің біріншісінде *ing* жұрнақты заттанған етістік сөйлемнің негізгі мүшесінің бірі (бастауыш) болып тұр. *Өзінің назарын бір мәселеге аударумен шектеу* болып яғни заттанған тұйық етістік болып аударылып тұр. Ал екінші сөйлемде *ing* жұрнақты заттанған етістік сөйлемнің негізгі мүшесі емес және ол сөйлемнің баяндауышынан үтір (немесе сөйлемнің басқа мүшесі арқылы да ажыратылуы мүмкін) ажыратылып тұр. Мұндай сөйлемде *ing* жұрнақты заттанған етістік қимыл сын пысықтауыш қызметінде жұмсалып, соған орай *өзінің назарын бір мәселеге аударумен шектеп* болып аударылып тұр. Дегенмен, кейде *ing* жұрнақты заттанған етістік екінші бір етістік білдіретін іс әрекеттің салдарын білдіреді. Мұндай жағдайда ол жеке, дербес сөйлемнің баяндауышы ретінде аударылады.

The experiment failed, giving rise to a lot of speculation as to the adequacy of the technique. Тәжірибе іске аспады. Бұл әдістің дұрыстығына қатысты ойлануға мәжбүр етеді. (Бұл әдістің дұрыстығына қатысты ойлануға мәжбүр етіп, тәжірибе іске аспады). Шылаулармен тіркесіп келгенде *ing* жұрнақты заттанған етістік сөйлем ішіндегі орнына қарай жанама толықтауыш, анықтауыш пысықтауыш қызметін атқаруы мүмкін.

1. By confining your attention to one problem you can achieve its solution successfully. (Сіз өз назарыңызды бір ғана мәселеге аудару арқылы (аударып) оның сәтті шешіміне қол жеткізесіз.)

2. The result of the research depends on confining your attention to one problem. (Зерттеудің нәтижесі сіздің өзіңіздің назарыңызды бір мәселеге ғана шектеуіңізге байланысты.)

3. Our attempts of working together at the problem failed. (Біздің бұл мәселе бойынша бірге жұмыс істеуге тырысқанмыз іске аспады.)

Осы келтірілген сөйлем ішіндегі әртүрлі орнына қарай толықтауыш, анықтауыш, пысықтауыш қызметін атқарып, қазақ тіліне заттанған тұйық етістік, заттанған есімше, заттанған көсемше болып аударылады. Шылаумен тіркесіп келген герундий қазақ тіліне заттанған көсемшенің болымсыз түрі ретінде аударылады. *Without testing ... ing* жұрнақты заттанған етістіктің күрделі формасын қазақ тіліне аударғанда сөйлемнің құрылымы дерлік өзгеріске ұшырайды.

According to scientists there is only one fact more reasonable than being taken into consideration and that is not being arguable. (Ғалымдардың айтуынша, есте ұстаудан да гөрі талас тудырмайтын (дәлелді) көңілге қонымды бір ғана дерек бар.)

Зат есіммен тіркескен герундий (*ing* жұрнақты заттанған етістік) екі түрлі мағыналық байланысты білдіріп, сөйлемнің бір мүшесі болып есептеледі.

1. Government' approving can help solve ecological problems. (Үкіметтің қолдауы экологиялық мәселелерді шешуге көмектеседі.)

2. Ecological problems can be solved by peoples all over the world joining their effort together. (Экологиялық мәселелерді күш жігерін біріктіретін дүние жүзіндегі халықтар арқылы шешуге болады. Дүние жүзіндегі күш жігерін біріктіретін халықтар экологиялық мәселелерді шеше алады.)

Бірінші сөйлемде *ing* жұрнақты заттанған етістік сөйлемнің негізгі мүшелерінің бірі болады. Ал екінші сөйлемде іс әрекетті орындаушыны әрекеттің уақытқа қатысты білдіріп тұр. Сөйлемнің негізгі мүшесі зат есім, ал *ing* жұрнақты заттанған етістік оның анықтауышы қызметін атқарып тұр. Осы құрылымы жағынан бірдей, ұқсас екі мағыналық байланысты дұрыс ажырату үшін сөйлемді интонация тұрғысында дұрыс оқу қажет, өйткені бір сөйлемнің негізгі логикалық мағынасы іс-әрекет болса, ал екіншісінде негізгі мағына сол іс-әрекеттің иесі болып тұр.

Күрделі есімшелі тіркесті сөйлемдерге талдау жасап көрейік.

1. With biotechnology developing in recent years farmers have yielded good crops. (Фермерлер соңғы жылдары дамыған биотехнология арқылы жақсы егін жинады.)

2. Biotechnology was introduced to all branches of industries, with scientists trying to join their efforts in it. (Биотехнология ғалымдардың күш жігерін біріктірумен өнеркәсіптің барлық саласында енгізілді.)

3. Mathematics doesn't enter into natural science, its object of study being not nature itself. (Математика жаратылыстану ғылымына кірмейді (өйткені) оның зерттеу объектісі тікелей табиғаттың (жаратылыстың) өзі емес. Математика өзінің зерттеу объектісі тікелей табиғат (жаратылыс) болмағандықтан, жаратылыстану ғылымына кірмейді.)

Мұндай күрделі есімшелі тіркестерде *ing* жұрнақты заттанған етістік сөйлемнің негізгі мүшесі бастауышқа қатысты әрекетті емес, жанама немесе екінші бір адамға қатысты (зат есімге) қатысты әрекетті мезгілге қатысты білдіріп тұрады. Кейде мұндай күрделі есімшелі тіркестерді дербес есімшелі тіркестер дейді, өйткені олар басқа сөйлемдерге тәуелсіз, дербес қолданыла береді. Дегенмен мұндай есімшелі тіркестер мағыналық жағынан ғана дербес, ал құрылымдық жағынан басқа сөйлемдерге тәуелді, яғни, басқа сөйлемдермен құрылымдық байланыста болады, өйткені *ing* жұрнақты заттанған етістік етістіктің тиянақты формасы болмағандықтан, баяндауыш қызметін атқармайды. Ал басқа сөйлемдер құрылымдық жағынан толық, әрі аяқталған болып есептеледі, олардың құрамына *ing* жұрнақты заттанған етістік кірмейді, өйткені есімшелі тіркестер тек қана сол сөйлемнің жалғасы ретінде оны жайылма сөйлемге айналдырып тұр. Сөйлемнің басқа мүшелеріне қатысты зат есіммен тіркескен *ing* жұрнақты заттанған етістіктің сөйлемдегі орын тәртібі әртүрлі, яғни сөз басында, сөз ортасында, сөз соңында келуі мүмкін. (Дегенмен, көбінесе сөз басында, сөз соңында келеді.) Сөйлемнің негізгі құрамына кірмейтін дербес тіркес ретінде зат есіммен тіркескен *ing* жұрнақты заттанған етістік сөйлемнің басқа мүшелерінен үтір арқылы ажыратылады. Үтір ағылшын тілінде сөздерді құрылымдық жағынан ғана ажыратушы белгі емес, сонымен қатар сөздердің бір бірімен мағыналық жағынан жақындық байланысын білдіретін де белгі ретінде жұмсалады. Сөз басында келген зат есіммен тіркескен *ing*

жұрнақты заттанған етістік басынқы сөйлемде айтылған іс-әрекеттің шартын білдіреді, демек, зат есіммен тіркескен *ing* жұрнақты заттанған етістік мезгіл, шартты, себеп-салдар бағыныштылығы сабақтас сөйлемге айналады. Сөз соңында келген зат есіммен тіркескен *ing* жұрнақты заттанған етістік басынқы сөйлемде айтылған ойдың, іс-әрекеттің логикалық жалғасы ретінде өз алдына дербес сөйлем болады.

1. *Ситолс О.В.* Comprehension and translation Practice: учебное пособие. – Москва: Флинта, 2009.
2. *Терехова Е.В.* Двусторонний перевод общественно-политических текстов. Москва, 2010.
3. *Филитова М.М.* Английский язык: учебное пособие для гуманитариев. – Москва: Наука, 2008.
4. *Кузмин С.С.* Теория и практика перевода с русского на английский: учебник. – Москва: Наука, 2010.
5. *Выборова Г.Е.* и др. Advanced English: учебник для гуманитарных факультетов. – Москва: Наука, 2009.

ҚАЗАҚ ТІЛІНІҢ СИНТАКСИС САЛАСЫ ЖӘНЕ СӨЗ ТІРКЕСІ ТЕХНОЛОГИЯСЫН ТЕОРИЯЛЫҚ ТАЛДАУ ӘДІСТЕРІ

А.С. Бейсекенова

Алматы энергетика және байланыс университеті, Алматы, Қазақстан

В статье рассматриваются способы теоретического разбора и процесс развития речи на примере казахского словосочетания.

Тірек сөздер: сөз тіркестері, сөйлем, тіл, технология

Қазақ тілін қазақ диаспорасы тыңдаушыларына жаңа оқыту технологиялары негізінде қарастыру – заман талабы. Қазақ тілін оқыту барысында тыңдаушылардың ойлауын дамытудың сан салалы жолы бар. Осы ғылыми жұмыста қазақ тілі синтаксисін дамыта оқыту барысында, тыңдаушылардың лингвистикалық ойлауын дамыту, шығармашылық ойлауын дамытудың теориялық негіздері мен практикалық әдістері қарастырылады. Сондықтан осы шағын еңбекте тыңдаушылардың ЖОО-ға жан-жақты дайындалуына, мәтінді меңгеруіне жаңа оқыту технологиялар жүйесінің көмегі тиеді деп үмітенеміз.

Жаңа оқыту технологиялар жүйесін қалыптастырған еңбектер мен зерттеулерде қазақстандық жоғары оқу орындардың болашағына игі ықпалын тигізер жолдар мен тәсілдер қарастырылады. Тыңдаушылар білім беру процесінің оқу барысында қалыптастырылған машық-дағдыларын, алған білімін өмірде қолдана алатын дәрежеге жеткізетін білім берудің жаңа технологияларын жасаушылар уақыт талабымен санаса отырып, келер заманның талабын айқындылықпен жоспарлап отыруы тиіс. Осыған байланысты жаңа технологиялар ішінде дамыта оқыту теориясын ерекше атап өтуге болады.

Қазақстандық оқу орындарының кешіп отырған осындай күйінің бір қырын зерттеу және қазақ оқу орындарында қазақ тілінің синтаксис саласын (сөз тіркесін) дамыта оқыту арқылы тыңдаушылардың теориялық ойлауы мен тілін дамыту негізінде олардың теориялық санасы мен ойлауын қалыптастырып, дамыту еңбегіміздің зерттеу мақсатын көрсетеді.

Дамыта оқыту технологиясының кезеңдерге, түрлерге бөліп қарастыру. Педагогикалық технология ұғымы қазіргі таңда оқыту аясына тұрақты еніп болды. «Педагогикалық технология» деген ұғымның эволюциясын мынандай кезеңдерге бөледі.

Алғашқы кезең – ғасырдың 40-50 жылдарын қамтиды. Мұнда «Білім беру технологиясы» термині, негізінен, оқыту барысында қолданылатын көру-есту құралдарын көрсетеді.

Екінші кезең – осы ғасырдың 50-60 жылдарын алуға болады. Бұл кезеңдегі «білім беру технологиясы» дегеніміз бағдарламалап оқытуды танытатын еді.

Үшінші кезең – ғасырдың 70 жылдарын қамтиды. Мұнда бұл термин алдын ала айқын белгіленген мақсаттарға жету үшін ұйымдастырылған жобалық оқу процесін білдіретін болды.